

Araştırma Makalesi

Memduh Şevket Esendal'ın "Çamlıca'daki Konak" Hikâyesini Bildungsroman Olarak Okumak

Interpreting Memduh Şevket Esendal's "Çamlıca'daki Konak" as a Bildungsroman

Elif TÜRKER¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Doğu Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, eturker@dogus.edu.tr

Öz: Memduh Şevket Esendal, Türk edebiyatının üretken yazarlarından biridir. *Ayaşlı ile Kiracıları*, *Vassaf Bey* ya da *Miras* gibi romanlarının yanı sıra çok sayıda hikâyesi bulunmakta ve Türk edebiyatında Çehov tarzı hikâyenin temsilcisi kabul edilmektedir. *Vassaf Bey* dışındaki romanları roman kılan özellikler tartışmaya açıktır zira her iki metinde de ana meselenin dışında pek çok hikâye adası bulunmakta ve bu adalar esas meselenin gelişiminde etkili görünmemektedir. Esendal'ın anlatılarının çoğunluğunda görülebilen bu durum, "Çamlıca'daki Konak" adlı uzun hikâyesinde görülmez. Bu hikâyedeki her detay, hikâyenin meselesine hizmet edecek şekilde düzenlenmiştir. Böylece söz konusu hikâye gerek ele aldığı mesele gerekse de hikâye adalarının birbirleriyle organik olarak bağlanması bakımından diğer metinlerinden ayrıksı bir konumda durmaktadır. Bu ayrıksılık, hikâyeyi kısa roman kategorisine dâhil etmeyi mümkün kılmaktadır. "Çamlıca'daki Konak" adlı metin, bir kız çocuğunun ergenlikten kadınlığa geçiş sürecini işlemesi bakımından "kadın bildungsromanı" özellikleri göstermektedir. Çalışmamızın ana ereği, söz konusu hikâyenin hangi açılardan bildungsroman özellikleri taşıdığını izah etmeye çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Memduh Şevket Esendal, "Çamlıca'daki Konak", Bildungsroman, Kadın Bildungsroman.

Abstract: Memduh Şevket Esendal is one of the prolific writers of Turkish literature. In addition to novels such as *Ayaşlı ve Kiracıları*, *Vassaf Bey* or *Miras*, he wrote many stories and is considered the representative of Chekhovian style story in Turkish literature. Except for *Vassaf Bey*, categorizing his works as "novels" is open to discussion, as both texts contain numerous sub-stories that do not significantly contribute to the development of the main plot. This situation, which can be seen in the majority of Esendal's narratives, is not seen in the long story "Çamlıca'daki Konak". Every detail in this story is organized in a way to serve the plot of the story. Thus, the story in question stands out from the other texts in terms of both the theme it deals with and the organic connection of the sub islands with each other. This uniqueness allows the story to be classified within the novella category. "Çamlıca'daki Konak" exemplifies characteristics of a "woman Bildungsroman", as it explores a girl's transition from adolescence to womanhood. The primary aim of this study is to elucidate the aspects in which this story embodies the characteristics of a Bildungsroman.

Keywords: Memduh Şevket Esendal, "Çamlıca'daki Konak", Bildungsroman, Female Bildungsroman.

Atıf: Türker, E. (2025). "Memduh Şevket Esendal'ın 'Çamlıca'daki Konak' Hikâyesini Bildungsroman Olarak Okumak". *Edebî Eleştiri Dergisi*. 9(1): 79-87.

DOI: 10.31465/eeder.1588487

Geliş/Received: 20.11.2024

Kabul/Accepted: 12.01.2025

Yayın/Published: 23.03.2025

Giriş

Türk edebiyatının üretken yazarlarından Memduh Şevket Esendal'ın üç yüzü aşan çok sayıda hikâyesi bulunmakta ve yazar, Türk edebiyatında Çehov tarzı hikâyenin temsilcisi kabul edilmektedir. 1920-1924 yılları arasında Bakü Mümessilliği görevi sırasında okuyup çok sevdiği Çehov'dan etkilenecek Maupassant hikâye geleneğini Türk edebiyatında kıran isimlerin başında gelir (Çetişli, 2004: 129-130). Bu tarihten sonra bilhassa Memduh Şevket Esendal hikâyeciliğinde öne çıkan unsur, olaydan ziyade durumdur. Ahmet Duran Aslan “Memduh Şevket Esendal'ın Romancı Kimliği ve *Ayaşlı ile Kiracıları*'nın Mektuplardaki Hikâyesi” başlıklı makalesinde yazarın romancı kimliğini tartışmaya açar ve Esendal'ın çocuklarına yazdığı mektuplardan yola çıkarak yazarın kendisini romancı olarak görmediği tespitinde bulunur. Çehov etkisiyle daha çok küçük şeylere ilgi duyan Esendal'ın romanlarına yakından bakıldığında, her birinin pek çok küçük hikâyeden oluştuğu ve bu küçük hikâyelerin sağlam organik bir yapıyla bağlanmadığı görülebilir. Her ne kadar yarım kaldığı düşünülse (Aslan, 2023: 794) de yazarın diğer iki romanına *-Ayaşlı ile Kiracıları* ve *Miras*- göre roman tekniği bakımından *Vassaf Bey* daha başarılıdır. *Vassaf Bey* dışındaki metinleri roman kılan özellikler tartışmaya açıktır zira her iki metinde de ana meselenin dışında pek çok hikâye adası bulunmakta ve bu adalar esas meselenin gelişiminde etkili görünmemektedir. Aynı durum, “Kaptan Boryat”, “Berin Hanım'ın Evliliği”, “Nazlı Hanım”, “İsmet Hanım”, “Murat Ali”, “Muzaffer” gibi hacimce uzun hikâyelerinde de söz konusudur. *Ayaşlı ile Kiracıları* ve *Miras* gibi romanları ile, saydığımız uzun hikâyelerinde Edgar Allan Poe'nun ileri sürdüğü, hikâyede “tek etki” oluşturma gayreti görülür. Memduh Şevket Esendal'ın bahsi geçen metinlerinde Poe'nun şu iddiasıyla uyumlu yapılar gözlenebilir: “[H]ikâye bir iddiayı savunma gayretindedir -ya günün olaylarından biri bir iddiayı imler -ya da en iyi durumda, yazar anlatısına temel oluşturacak biçimde çarpıcı olayları birleştirmeye çabalar- sayfalar ilerledikçe ortaya çıkan olgu ya da olay boşlukları tasvir, konuşma veya yorumla doldurulur” (Poe, 2021: 222). Esendal'ın anlatılarının çoğunluğunda görülebilen bu durum, “Çamlıca'daki Konak” adlı uzun hikâyesinde boşlukları doldurmaktan çıkmış ve her detay, hikâyenin meselesine hizmet edecek şekilde düzenlenmiştir. Böylece söz konusu hikâye gerek ele aldığı mesele gerekse de hikâye adalarının birbirleriyle organik olarak bağlantısı bakımından diğer metinlerinden ayrıksı bir konumda durmaktadır. Bu ayrıksılık, hikâyeyi hikâye olmaktan çıkarıp kısa roman kategorisine dâhil etmeyi de mümkün kılmaktadır.

1952'de Sunullah Arısoy'a verdiği söyleşide Esendal “Vallahi beyefendi, edebiyata karşı bende hiç alaka uyanmadı. Edebiyatı, sanatı bilmem. Alakam yok bunlarla. Usulünü kaidesini doğru dürüst beceremem” der (Arısoy, 1952: 7). Bu sözler, Esendal'ın edebî türler üzerine pek düşünmediğini gösterir. Aynı söyleşide geçen “Efendim, ben hiçbir zaman statik adam olmadım, dinamik adam oldum” sözleriyle de yeni anlatım biçimleri denediği yorumu çıkarılabilir (Arısoy, 1952: 8). Dolayısıyla “Çamlıca'daki Konak” adlı hikâyesinin türü üzerine pek düşünmediği ve fakat ele aldığı mesele ve meseleyi işleyiş biçimi bakımından yeni okumalara olanak tanıdığı söylenebilir. Bu açıdan bakınca da söz konusu hikâyenin kısa roman olarak okunabileceği, meselesi bağlamında da hangi roman türüne dâhil edilebileceğine dair araştırmalara açık olduğu yorumuna ulaşılabilir.

“Çamlıca'daki Konak” bir kız çocuğunun ergenlikten kadınlığa geçiş sürecini işlemesi bakımından “bildungsroman” ve hatta “kadın bildungsromanı” özellikleri göstermektedir. Bu araştırmanın ana ereği, söz konusu hikâyenin gerek ele aldığı mesele bakımından

gerekse de kurgulanışı bağlamında bildungsroman özellikleri taşıdığını izah etmeye çalışmaktır.

"Bildungsroman" terimi Türkçede genellikle "oluşum", "eğitim" veya "gelişim" romanı ifadeleriyle karşlanır. Terime tek bir karşılık verilemeyişinin nedeni, söz konusu tür üzerinde bir uzlaşım olmayışından ileri gelir. Genellikle Goethe'nin *Wilhelm Meisters Lehrjahre* adlı romanının ilk örnek kabul edildiği bu tür üzerine çalışmalar arttıkça türü alt kategorilere ayırma eğilimi gösterilmiş ve bu nedenle "oluşum / eğitim / gelişim romanı" gibi ayrı sınıflandırmalar yapılmıştır. Bildungsroman üzerine daha kapsayıcı bir bakış getirerek, türün sadece Avrupa merkezli romanlarda değil, Doğu toplumlarında da görülebileceği iddiasında bulunan Mihail Bahtin, türü genel hatlarıyla şöyle tanımlar:

Bu tip romanlarda kahramanın imgesine statik bütünlüğün aksine dinamik bir bütünlük verilmiştir. Bizzat kahraman ve karakteri bu tip romanın denkleminde bir değişkene dönüşür. Kahramanın kendisindeki değişiklikler olay örgüsü bakımından önem kazanır, böylelikle olay örgüsünün bütünü yeniden değerlendirilip yapılandırılır. (Bahtin, 2016: 28)

Buradan, kahramanın tüm yaşamını etkileyen ve "dönüşüm / gelişim / oluşum" diye adlandırılabilir durumların olay örgüsünü belirlediği bir metin olan "Çamlıca'daki Konak"ın nasıl kurgulandığına bakmak faydalı olacaktır.

1. "Çamlıca'daki Konak"ın Kurgusu

1913 yılında yayımlanan hikâye, İsmail adındaki bir çocuğun evde gördüğü zulümden kaçıp bir paşanın konağına bahçıvan olarak girmesiyle başlar. Paşa, akıllı İsmail'i çok sever, Posta Nezaretindeki kalemlerden birine yerleştirir ve evdeki halayıklardan Şemsifer ile evlendirir. Bir süre sonra Şemsifer'in hastalanıp ölmesi, artık İsmail Efendi olmuş genç adamı mahveder. Paşa, İsmail Efendi'nin bu durumuna çok üzüldüğü için onu konakta çalışan Çerkez halayıklardan biriyle evlendirir. İsmail bu evliliğinde de mutludur fakat karısı çocuğunu doğururken ölür. İsmail Efendi, Paşa'nın konağından Emsal Kadın adında bir Çerkez halayığı kızına dadılık etmesi için yanına alır. Emsal Kadın'ın da kocası ölmüştür ve üvey kızı Talat ise babasının çalıştığı konakta yaşamaktaysa da ara sıra üvey annesini ziyaret etmektedir. İsmail Efendi, yeni doğmuş kızı Besime ile dadı Emsal Kalfa'yı alarak Çamlıca'da yaptırdığı yeni konağa yerleşir. Konak şehirden ve yaşamdan uzak bir konumdadır. Besime bu konakta, babasına hiç yaklaşmayarak ihtiyar kalfanın gözetiminde büyür. Yedi sekiz yaşına geldiğinde mektebe başlar. Mektep hayatı Besime için eğlencelidir, eve döndüğünde dadısına okulda olanları anlatır, hatta babasıyla bile konuşmaya heveslenir, evin uşaklarıyla sohbet eder fakat bir süre sonra Besime okuldan alınır. Besime, on bir yaşına geldiğinde, evlerinde çalışan on dokuz yaşındaki Nail'e ilgi duymaya başlar. Birbirlerine el şakaları eder, fırsat buldukça Nail'in odasında buluşurlar. Nail, her şeyin farkında olacak yaştadır. Besime de ne yaşadığını tam anlayamasa da günah işlermiş gibi Nail'le görüşmelerini dadısından saklar. Bir gece Nail'in odasında buluştuklarında cinsel ilişkiye girerler fakat Besime ne olduğunu anlayamaz. Nail ise ertesi gün evden kaçır. Bütün bir yaz sıcak ve bunaltıcı geçerken Besime karşı köşke alınan uşağa ilgi duymaya başlar. Her gün bir vesileyle köşke gitmeyi ya da erkenden kalkıp pencereden uşağı gözlemeyi alışkanlık edinir. Tam bu sıralarda, yeni bir âdet daha edinir Besime. Yukarıdaki misafir odasına çıkar, büyük aynanın karşısında çınlıplak soyunarak kendisini seyrettikten sonra aceleyle giyinir ve odasına kaçır. Bazen odasına girmişken yeniden bu arzuyu duyar ve yine misafir odasına koşır soyunur, kendini seyreder. Bunu günde üç dört defa tekrarlar. Her geçen gün bu şehvetli arzusu artar. Bazen önce yalnız beline kadar

soyunur, ardından yavaş yavaş bacaklarını açarak kendini seyreder. Günler Besime için bu rutinde devam ederken, dadının üvey kızı Talat'ın kocasından boşanıp gelmesiyle evdeki boğucu hava da değişir. Talat her ne kadar üzgün de olsa neşeli yaradılışlıdır, canlıdır, hayat doludur. Besime için gözlemlenecek yeni bir varlıktır. Talat, Besime'ye bütün evlilik hayatını tüm detaylarıyla günlerce anlatır, Besime de kendisine anlatılanları ezberler. Talat, Besime'nin babasıyla da yakın ilişki içindedir. Kimseyle konuşmayan, Besime'den bilhassa uzak duran İsmail Efendi, Talat'la şakalaşırken canlanır, hayat bulur âdeta. Besime, Talat aracılığıyla bir düğün evine davet edilir. O güne dek evden uzaklaşmamış Besime için bu çok heyecan vericidir. Talat, İsmail Efendi'den izni koparır ve yola çıkarlar. Vapur, tramvay yolculukları Besime için bambaşka bir âlem gibi görünür. Ardından düğün evine vardıklarında da evdeki kalabalık ve neşeli gürültüler Besime için hayret verici ve biraz da ürkütücüdür. Evin hanımları Besime'yi oğullarına almayı düşündükleri için davet etmişlerdir ve Besime'nin sessizliğini hanımefendiliğine yorarlar, onu çok beğenirler. Büyükhanım'a takdim edildiğinde Besime onda bir anne sıcaklığı bulur. Evin kalabalığından, kendi evinden tamamen farklı oluşundan bunaldığında Büyükhanım'a sarılarak sakinleşir. Bir süre sonra da Talat, Besime'nin ayrılmak istediğini anlar ve planladıklarından erken bir vakitte eve dönerler. Ne var ki Besime evinin alıştığı düzenine dönmeyi şiddetle arzu ederken eve yaklaşırken Büyükhanım'ın konağındaki şenlikli hâli de arzular. Eve ulaştıklarında, Büyükhanım'ın Besime'yi oğlu Fazıl'a almak istediğini Talat'tan öğrenir. Fakat Talat kıskanır gibidir, Fazıl Bey'i beğenmediğini ima edecek sözler söylese de satır aralarında kendisinin Fazıl Bey'le evli olsa neler yapacağından bahseder. Besime için ideal eşin Fazıl Bey'in kardeşi Kenan olduğunu söyler. Kenan ise henüz öğrencidir, şımarık ve sorumsuzdur. Besime Talat'ın tavrının farkına vardıkça yukarıdaki misafir odasına gidip ayna karşısında soyunma isteği duyar. Fakat bu istek, artık bir mecburiyet ya da günah gibi görünmez Besime'ye. İradesinin kontrolünde, bilinçli bir tercih olarak Fazıl Bey'le evliliği değil de Talat'ın öğretici tavrını seçtiği için, bedenini ayna karşısında keşfetme yolculuğuna devam eder.

2. Bildungsroman ve “Çamlıca'daki Konak”

Bu hikâyeyi Esendal'ın diğer hikayelerinden ayrıksı kılan yönü, hikâye adalarının metnin esas meselesine hizmet edecek şekilde kurgulanmış ve esas meselenin de bir hikâyenin kapsayacağı derinlikten fazlasına sahip olmasıdır. İsmail Efendi'nin hikayesi, Besime'nin yalnız çocukluğunu ve oluşumunun arka planındaki unsurları açıklamaya yarar. Talat ve biten evliliği ile Büyükhanım'ın konağındaki kadınların neşeleri de Besime'nin oluşumu için eğitici bir işlev görmektedir.

Bildungsroman türünden söz eden Sussane Howe, Jerome Buckley, Petru Golban gibi araştırmacıların uzlaştığı bazı noktalar vardır: Bu tür romanlarda; kahramanın çocukluktan itibaren yaşadıkları, hayal kırıklıkları, umutları, büyümenin zorlukları, öncü bir kişi aracılığıyla edindiği hayat dersleri ve bu dersler sonucu elde ettiği deneyimleri ve olgunlaşmasını tamamlayıp toplumla kaynaşmış bir kişi oluşu anlatılır.

Bu açıdan “Çamlıca'daki Konak”ta İsmail'in çocukluğundan itibaren gelişiminin anlatılışı ile Besime'nin babasının yaşadıkları dolayısıyla yalnız geçen çocukluğundan ergenliğe geçiş sürecinin hikâye edilişi bildungsroman özellikleriyle örtüşür. Konağın uşaklarından Nail'le yaşadığının bir cinsel ilişki olduğunu anlayamayan Besime'nin, Nail'in evi terk edişiyle hayal kırıklığına uğrayışı da bildungsromanda görülen özelliklerdendir. Kendini ve bedenini tanımaya çalıştığı ergenlik döneminde -karşı köşkün uşağına ilgi duymasıyla

başlayan- ayna karşısında soyunup vücudunu izleyerek cinsel haz duyması da bu bağlamda önemlidir. Bir arayış ve kendini keşfetme hâlidir bu ve Luckas'ın roman kahramanları için söylediği "kahramanlar, arayanlardır" sözleriyle uyumludur. "Arayış olgusu" diyor Luckas,

[N]e amaçların ne de bu amaçlara götüren yolun doğrudan doğruya verilebileceği anlamına gelir; psikolojik olarak doğrudan veya kesin bir şekilde verildiklerinde de, bu gerçekten varolan ilişkilerin veya etik zorunlulukların değil, yalnızca psikolojik bir olgunun, nesneler veya normlar dünyasında herhangi bir şeye tekabül etmesi gerekmeyen bir psikolojik olgunun kanıtı olur ancak. (Luckas, 2019: 68)

Besime, erkeklere ilgi duymaya başlamasının ardından yaşadığı hayal kırıklığı sonucu ayna karşısına geçip bedenini seyrederek cinsel bir haz duymaya başlar. Bir süre sonra bu haz karşı konulamaz boyutlara da varır. Bu durum, Luckas'ın vurguladığı bir psikolojik olguya -egonun oluşumuna- denk düşer.

Freud "Narsizm Üzerine Bir Giriş" başlıklı yazısında "narsizm" teriminin Paul Nacke tarafından şöyle tanımlandığını belirtir: "Kendi bedenine genellikle cinsel bir nesnenin bedenine davranıldığı gibi davranan, yani kendi bedenine tam bir tatmin elde edene kadar bakan, onu okşayan, seven bir insanın tutumu" (Freud, 2023: 25). Bu açıdan, Besime'nin ergenliğe geçiş evresinde narsisistik bir tavır sergilediği söylenebilir. Aynı çalışmada Freud, "Çocukluğun narsistik mükemmeliyetini elden çıkarmaya gönlü yoktur; büyüüp de bir yandan başkalarının nasihatleri, diğer yandan kendi eleştirel yargısının uyanmasıyla sarsıldığı için mükemmeliyeti artık koruyamaz hâle gelince, onu bu kez yeni bir ben ideali biçiminde yeniden elde etmeye çalışır" der ve şöyle devam eder: "İdeali olarak kendi önüne yansıttığı şey, kendisinin kendi ideali olduğu çocukluğunun yitirilmiş narsizminin yerine geçer" (Freud, 2023: 44). "Ego" ve "süperego" kavramlarının temelini attığı bu makalesinde "Freud'a göre egonun gelişimi, birincil narsisizmden bir ayrılmayı içerir. Bu ayrılma, libidonun dışarıdan dayatılan bir ego idealiyle yer değiştirmesi yoluyla ortaya çıkar ve doyum bu idealin gerçekleştirilmesinden elde edilir" (Tükel, 2023: 16). Buradan tekrar Besime'ye döndüğümüzde, onun birincil narsisizmden ayrıldığını söylemek mümkün değildir. Ona dışarıdan dayatılan bir "ego ideali" de yoktur. Her ne kadar kendini gizli gizli seyretse ve bundan kimseye söz etmese de kendini izleme eyleminden de vazgeçmez. Bu durum da Moretti'nin şu sözleriyle uyumludur: "Psikanaliz her zaman egonun ötesine bakarken, Bildungsroman (gelişim romanı) egoyu inşa etmeye çalışır ve onu kendi yapısının tartışmasız merkezi hâline getirir" (Moretti, 1987: 11). Besime'nin birincil narsisizmden ayrılmayı onun ego idealine henüz ulaşmadığını fakat ulaşma sürecinde olduğunu gösterir. Bu açıdan bakınca da "Çamlıca'daki Konak'ta Besime'nin durumu psikanalitik okumalara açık gibi görünse de esasen bir oluşum aşamasından ötesine yorumlanabilecek veriler barındırmamaktadır. Özen Nergis Dolcerocca'nın "bildungsroman" kavramı için söylediği şu sözleri Besime'nin psikolojik durumu için de açıklayıcıdır:

Kavram bir kişinin, geçmişinden kopmadan veya onu reddetmeden bir benlik oluşturabileceği fikrini anlatır ve bu oluşumun herhangi bir teknik veya metodik yolla elde edilemeyeceğini, ancak kişinin bunu benimserse gerçekleşeceğini belirtir. Yani Bildung (yalnızca) metodik veya kuramsal bir eğitim değildir; içselleştirilmiş bir gelişim ve adabı ifade eder. (Dolcerocca, 2020: 256)

Besime'nin durumunu, metodik değil içgüdüsel bir yöntemle "içselleştirilmiş bir gelişim" olarak yorumlamak mümkündür zira Besime, kadınsal var oluşunu aramaktadır ve bu

bağlamda, bildungsromanın özellikle erkek karakterler üzerinden tanımlanışının da ötesine geçer. Hikâye bu açıdan bakıldığında ataerkil toplum düzeninde kadının kadınlığını keşfetmesi ve eğitilmesini ele alan kadın bildungsroman özellikleri gösterir. Besime, babası İsmail gibi evden kaçamaz söz gelimi ya da Nail gibi sırta kadem basamaz. Besime'nin kadınlığını yaşamasının tek yolu evlenmektir ya da ayna karşısında soyunup bedenini izleyerek haz duymaktır. Erkekler arasında da kendi hislerini rehber edinerek ayırım yapar. “Birtakım erkeklerin yüzüne bakınca kadınlığını hissed[er] ve onlara erkek [der]. Diğer birtakımları, genç ve güzel dahi olsalar, onun hissettiği mana ve mahiyete göre erkek değiller[dir]” (Esendal, 2023: 124).

“Cumhuriyet Öncesi Türk Edebiyatında Kadın Oluşum Romanı” başlıklı yüksek lisans tezinde Nihan Simge Soyöz, “kadın bildungsromanı” kavramının 20. yüzyılda feminist kuramcılar tarafından kullanılmaya başladığını ileri sürer. Modernleşmeyle birlikte kadının birey olarak görünür olması, kadın oluşumuna dair anlatıları da beraberinde getirmiştir. Eliza Haywood kadın bildungsromanının Goethe'den çok daha önce ortaya çıktığı görüşündedir ve bunun doğal bir durum olduğunu zira kadının her zaman kendi kendinin oluşumunu gerçekleştirmek zorunda bırakıldığını vurgular (Aktaran: Joannou, 2019: 200). Annis Pratt de kadın bildungsromanının, toplumun, kadınlara erkeklerde olduğu gibi “büyümeyi” değil “küçülmeyi” öneren modeller sunduğu görüşünü ileri sürer (Aktaran Lazarro-Weis, 1990: 17). Uygun bir model aracılığıyla toplumla uzlaşmanın esas alındığı bu tür romanlarda erkekler kendini keşfetme yolculuğuna çıkarken kadınlar, toplumsal kısıtlamalar içinde, kendilerine biçilen rollere uyum sağlamalıdır. Elaine Hoffman Baruch (335) “The Feminine Bildungsroman: Education Through Marriage” başlıklı makalesinde, kadın bildungsromanı sayılabilecek *Emma*, *Jane Eyre*, *Madam Bovary*, *Middlemarch*, *Anna Karenina*, *Portrait of a Lady*, *Lady Chatterley's Lover* gibi romanlarda, erkek bildungsromanı gibi kahramanın benlik arayışının, zihin ve duygularının eğitiminin ele almasının yanında kadınların bunu evlilik içinde ya da evliliğe hazırlık aşamasında gerçekleştirmesini kadın bildungsromanının genel karakteristiği olarak görür. Buradan Besime'nin durumuna geçildiğinde de aynı karakteristiği görmek mümkündür. Kendi kadınlığını keşfetme / oluşturma aşamasındaki Besime'nin karşısına yalnızca evlilik kurumu içindeki kadınlar örnek olarak çıkar. İlk olarak Emsal Kalfa'nın üvey kızı Talat kocasından ayrılıp tüm kadınsı canlılığıyla konağa geldiğinde Besime kendini keşfetmesine yardımcı olacak modeli bulur. Besime, Talat'ın canlı varlığından etkilenir ve onun kendi hayatıyla ilgili anlattıklarını ezberler (Esendal, 2023: 95). Burada “ezber” ifadesinin kullanılması çok önemlidir çünkü bir öğrenci gibi, eğitim alır gibi dinler Talat'ı. Nail'le yaşadığının da bir cinsel ilişki olduğunu, bekâretini kaybettiğini Talat'ın hayat hikâyesini dinlerken keşfeder söz gelimi. Babasının aslında gülebilen biri olduğunu Talat'la konuşmalarında gözlemler, babasının hangi konularda sohbet ettiğini öğrenebilmek için kapılarını dinler. Aynı şekilde, dışarıda bir dünya olduğunu da Talat sayesinde keşfeder; onunla vapura, tramvaya binip Büyükhanım'ın konağına gider, oradaki kadınların neşeli varlıklarıyla tanışır, Büyükhanım'da anne şefkatini bulur. Büyükhanım'ın konağında evliliğin ne olduğunu, evlilik hazırlıklarının nasıl olması gerektiğini görür ve kendi evliliğini hayal etmeye başlar. Büyükhanım da Besime'nin sessizliğini onun hanımefendiliğine yorar ve oğlu için çok uygun bir eş olacağını düşünür. Besime için olgunlaşmanın son aşaması olarak görünen bu durum onu tedirgin eder ve hemen alıştığı düzene dönmek ister. Ne var ki Besime, eve yaklaşırken o düzenin bozulduğunu da hisseder ve Büyükhanım'ın konağına dönmeyi arzular. Eve döndüğünde ise ayna karşısında

soyunup kendini seyretmek bile istemez. Besime için artık başka ihtimallerin kapısı açılmıştır. Talat da bunun farkındadır ve Besime'nin evin büyük oğlu Fazıl ile uyuşamayacağını ima eder zira artık Besime onun gözünde bir rakibe dönüşmüştür. Çocukluktan çıkmış, bir süreci tamamlamış ve topluma karışmaya hazır hâle gelmiş Besime, Talat için de bir evreden başka bir evreye geçmiştir. Fakat Besime, Talat'ın değişen tavırlarının farkındadır ve onun endişelendiği durumdan uzak durmayı tercih eder. Zira Fazıl Bey ve Talat arasında bir seçim yapmak durumunda hisseder kendini ve Talat'ın rehberliğine hâlâ ihtiyaç duyduğu için Fazıl Bey meselesini kendi içinde kapatarak eski alışkanlığı olan bedenini seyretmeye devam eder. Fakat bu eylemdeki durum da değişmiştir. Besime bu eylemi artık bir zorunluluk ya da bir günah olarak görmez. Bir tercih olarak, kendi iradesinin kontrolünde olduğunun farkına varır.

Hikâyedeki doğa tasvirleri de Besime'nin tercihini ve kendi bedenini seyretme alışkanlığındaki değişimi açıklamaya yardımcı olur. Besime'nin yaşadığı konak şöyle anlatılır:

Bu köşk tozlu bir yolun kenarında ve birtakım boş arsaların ortasında yapılmıştı. Nadiren, tek bir uzun arabanın, perdeleri sallanarak, yolun bozuk taşları üstünden geçip aşağı Kadıköy tarafına yahut Çamlıca'ya bir müşteri götürdüğü ve arkasında büyük bir toz bulutu bıraktığı görülüyordu. Yoldan insanların ayakları, arabaların tekerlekleri ile yahut rüzgârın savurması suretiyle kalkan bu toz bulutu, yazın sıcak günlerinde bir müddet havada kalır, sonra yavaş yavaş ağaçların yapraklarına, yolun kenarında çıkan otların, civardaki ekili bahçelerin sebzelerin üstüne, yahut odalarına, dolaplarına, çekmecelerine, hatta kutularına kadar nüfuz eder ve onları hastalandırırdı. (Esendal, 2023: 85)

Bu tasvir, konak hayatının bunalıcı, yavaş yavaş tüketen hâlini ve konak dışındaki hayatın algılanışını gösterir niteliktedir. Zira konakta da her şey tozların havada bir süre asılı kalıp yavaşça her yere nüfuz etmesi kadar yavaştır. Çocuk Besime'nin çocuksu sesi yoktur, bir toz tanesi kadar sessizdir: "Bir تنها evde, kendi gibi sessiz sofaları dolaşan, odaların kapılarını sessiz açıp kapayan, bir gölge gibi yaşamaya alışmış olan bu kız daima görmek ve asla görünmemek isterdi" (Esendal, 2023: 128). Dış dünya ise hastalıklarla, nefretle doludur sanki. Kimseyle konuşmayan, yemeğini ayrı yiyen, kendi kahvesini kendi pişiren İsmail Efendi, bahçesindeki köstebeklere düşmandır. Bahçede yakaladığı köstebekleri ayağının altında ezer ya da diri diri yakar söz gelimi. Sessizliğiyle, düzeniyle ve sıkıcılığıyla tekinsiz bir his veren konaktaki yaşam Talat'ın gelişile canlanır. Sonbahar bile "latif ve hafif serince" geçer (Esendal, 2023: 94). Besime, Talat'la birlikte Büyükhanım'ın konağına giderken hava da Besime'nin heyecanına eşlik eder hâldedir: "Etrafta sümbüli bir ilkbahar havası kokuyordu, ağaçlar çiçeklenmişlerdi. Erenköy tarafları sisli, Haydarpaşa'ya doğru evler ve büyük Karacaahmet Makberesinde selviler taze ve parlak renklerle görünüyordu" (Esendal, 2023: 102). Büyükhanım'ın yanına vardığında onda bir anne şefkatini duyduğu zaman da etrafı serin ve yeşil bir gölgelik kaplar (Esendal, 2023: 112). Fazıl Bey'e gösterileceğini anladığında ise Besime'nin hissettikleri şöyle anlatılır: "Kendini sofanın ortasında bir sahrada imiş, bir tek ot bitemeyen, bir tek ağaç gölgesi görünmeyen ve siyah taşlarının arasında parlak güneş vurdukça kara derileri parlayan yılanlarla dolu bir sahrada imiş gibi yalnız buldu ve tehlikede olduğunu tahattur etti" (Esendal, 2023: 127). Çamlıca'daki konağın bulunduğu yerin tasvirini anıştıran bu satırlar, Besime'nin psikolojik arayışı açısından önemli bir göstergedir. Zira Besime evinde güvende değil, tehlikede hissediyor gibidir ve aynı tekinsizliği Fazıl Bey'le karşılaşacağı zaman da hisseder. Bu durumu, Besime'nin Çamlıca'daki konağa dönüp yorgunlukla

uyuyup uyandığı sabahta da görürüz. Büyükhanım'ın konağında anlayamadığı şeyleri Talat'ın gelip anlatmasını beklerken odasının penceresine takılmış arıyı fark eder. Arıyı kurtarmak için pencereyi kaldırır ve güneşin sıcaklığını hisseder. Arının pencereden uçup gidişi, Besime'nin konaktan ayrılma arzusunu temsil eder gibidir. Fazıl Bey'le evlilik konusunda kararsızdır Besime. Bir yandan ister gibidir ama diğer taraftan Talat'ın kıskanan tavrını görünce kendisini yalnız hisseder ve misafir odasına kapanarak ayna karşısında soyunma arzusu duyar. Fakat bu arzu daha öncekiler gibi karşı konulamaz bir ihtiyaçtan ziyade tercih gibidir. Besime, kendi hayatının kontrolünü ellerine almış, yalnız hissettiği ya da bir erkeği arzuladığı zamanlarda ayna karşısında soyunarak rahatladığının farkına varmıştır. “Bir günah” olarak gördüğü bu alışkanlık onu artık rahatsız etmez, ayna karşısında soyunur, kendini seyrederek rahatlar ve hiçbir şey olmamış gibi giyinip hayatına devam eder; suçluluk duymaz. Hikâye, Besime'nin bu alışkanlığını sürdürmeye devam ettiği fakat artık bir günah işliyormuşçasına kendinden utanmadığı bilgisiyle sonlanır. Bu da bir kabulleniş ve bir anlamda olgunlaşmaya geçişi imlemektedir.

Sonuç

Sonuç olarak “Çamlıca'daki Konak”, çocukluktan ergenliğe geçiş aşamasındaki bir kız çocuğunun bedenini, cinselliği ve karşı cinsi keşfetme sürecinin hikâyesidir. Bu bağlamda, karakterin gelişiminde rol oynayan yetişkinlerin hikâyeleriyle ana kahramanın gelişim hikâyesi bütünleşir. Bu durum da hikâyenin kapsamı beklenen sınırları genişletir ve metni “roman” kategorisinde değerlendirmeyi mümkün kılar. Bir kız çocuğunun gelişiminin ele alınması bağlamında değerlendirildiğinde de “Çamlıca'daki Konak” bildungsroman özellikleri ve hatta kadın bildungsroman özellikleri gösterir. Gelişim döneminde olan bir kız çocuğunun kendisine rehber edindiği bir yetişkinin hikâyesini dikkatle dinlemesi, ayna karşısına geçip bedenini seyrederek cinsel haz duyması, evliliğe ilişkin birtakım görüşlerinin oluşmaya başlaması gibi özellikler, metni bildungsroman türünde değerlendirmeye olanak tanır. Bu sebeple söz konusu metin, Türkçe yazınında ayrıksı bir konuma sahiptir. Başta da belirtildiği gibi bir roman sayılabilecek derinlikte ve fakat hacimde değildir. Bugün yayımlanacak olsa roman denebilecek bir metin olmasının yanında kadının oluşumunu gerçekleştirme çabası bağlamında güncelliğini koruyan son derece özgün bir eserdir.

Kaynakça

- Arısoy, M. S. (1952) “Memduh Şevket Esendal'la Bir Konuşma”, *Varlık*, 383, s. 7-8.
- Arslan, A. D. (2023). “Memduh Şevket Esendal'ın Romancı Kimliği ve *Ayaşlı ile Kiracıları*'nın Mektuplardaki Hikâyesi”, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(2): 790-808.
- Bahtin, M. (2016). *Söylem Türleri ve Başka Yazılar*, çev. Okan N. Çiftçi, İstanbul: Metis Yayınları.
- Brauch, E. H. (1981) “The Feminine Bildungsroman: Education Through Marriage”, *The Massachusetts Review*, s. 22(2), s. 335-357.
- Çetişli, İ. (2004). *Memduh Şevket Esendal*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Dolcerocca, Ö. N. (2020). “Bildung'u Savunmak Gerekir: Aydınlanma ile Eğreti-Eğitim Arasında İnsan”, *Cogito*, s.100, s. 255-265.
- Esendal, M. Ş. (2023). “Çamlıca'daki Konak”, *Hürriyet Gelirken*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Freud, S. (2023). *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası*, çev. Banu Büyükkal ve Saffet Murat Tura, İstanbul: Metis Yayınları.
- Joannou, M. (2019). “The Female Bildungsroman in the Twentieth Century”, *A History of the Bildungsroman*, haz. Graham, S., Cambridge University Press.

- Lazarro-Weis, C. (1990). “The Female ‘Bildungsroman’: Calling It into Question”, *NWSA Journal*, s. 3(1), s. 16-34.
- Lukacs, G. (2019). *Roman Kuramı*, çev. Soydemir, C., İstanbul: Metis Yayınları.
- Moretti, F. (1987). *The Way of the World: The Bildungsroman in European Culture*, Verso.
- Poe, E. A. (2021). *Bütün Şiirleri ve Kompozisyon Felsefesi*, çev. Uysal, F., Ankara: Hece Yayınları.
- Soyöz, N. S. (2016). “Cumhuriyet Öncesi Türk Edebiyatında Kadın Oluşum Romanı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi: Ankara.
- Tükel, R. (2023). “Freud’un Metinlerinde Ego İdeali”, *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası*, çev. Büyükkal, B. ve Tura, S. M., İstanbul: Metis Yayınları.